

Ett politiskt trolleri

Det handlar inte om pengar längre. Inte om fattigdom utan om utsatthet och utanförskap.

För den som fått det sämre är det lika tufft. Eller tuffare.

Text: Johan Frisk, citat Onådiga luntan | Illustration: Sara Granér | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 1 2014](#)

"Det är fruktansvärt att vara både sjuk och utan inkomst. Nu lever jag på min mans pension och våra besparingar, det är knapert men än så länge går det, men i längden är det ohållbart."

Kvinna, utförsäkrad.

Våren 2010 avskaffade regeringen fattigdomen i Sverige. Det gick inte på en dag, inte heller en vecka, men efter ett par månaders enträget arbete var det färdigt. Så här gick det till:

Tio år tidigare hade Europas stats- och regeringschefer beslutat att försöka utrota fattigdomen och 2010 hade utsetts till det europeiska året mot fattigdom. Samtidigt som EU finansierade hundratala projekt för att uppmärksamma kampen mot fattigdom pågick arbetet med att staka ut Europas framtid de närmaste tio åren. Också här tog frågan om fattigdom stor plats. Kommissionen drev igenom att EU skulle slå fast ett mätbart mål för hur mycket fattigdomen skulle minskas. Förslaget blev 20 miljoner människor, eller 25 procent av Europas fattiga. Kommissionen ville att målet skulle baseras på det fattigdomsmått som EU använt i nästan 20 år: gränsen för fattigdom går vid 60 procent av medianinkomsten.

Men vid rådsmötet i slutet av mars fick förslaget kritik, framför allt av den svenska regeringen. Tre månader senare, vid rådsmötet i juni, hade regeringen Reinfeldt lyckats föra in ett helt nytt sätt att mäta fattigdom: "andelen kvinnor och män 20–64 år som är utanför arbetskraften (utom heltidsstuderande), långtidsarbetslösa eller

långtidssjukskrivna".

EU hade nu tre olika mått på fattigdom. Förutom det etablerade 60-procentsmåttet samt ett kompletterande mått på materiell fattigdom (hushållet saknar vissa nödvändigheter) kunde fattigdom också likställas med att vara utan arbete. Regeringen bidrog också till att driva igenom att det skulle vara upp till varje land att besluta vilket mått som skulle användas.

Sverige valde arbetslöshetsmåttet, formulerat som att antalet personer som stod utanför arbetsmarknaden skulle vara "väl under 14 procent."

Därmed var fattigdomen avskaffad.

Eller, mer korrekt, fattigdom var inte längre en fråga om hur mycket pengar du har.

Också själva begreppet fattigdom är på väg bort, till förmån för det mindre belastade socialt utanförskap.

När forskare från Lunds universitet ett par år senare intervjuade 16 politiker och tjänstemän, förklarade en representant från socialdepartementet hur det kom sig att regeringen valde den här vägen.

"Det finns ett politiskt motstånd mot att ha ett kvantitativt fattigdomsmått i Sverige, för att det blir för politiskt känsligt. Det här är, skulle jag vilja säga, det viktigaste skälet. Att det för Sveriges del handlar om utanförskap stod klart för hela regeringen. Det var så det skulle bli."

"Sitter helst för mej själv då all min glädje i livet är helt bortblåst, har inte råd att umgås med vänner eller att köra bil för att träffa dem."

Utförsäkrad, lever på sin sambo.

"Klyftorna växer snabbast i Sverige."

"Allt större klyftor i Sverige."

"Sverige halkar utför."

Rubrikerna är från maj 2013, då medierna berättade om en undersökning från OECD som jämförde antalet fattiga i 34 länder. OECD använder samma sätt att räkna fattiga som EU,

fast med gränsen 50 procent av medianinkomsten. Med det sättet att räkna hade andelen fattiga svenskar ökat från 3,7 procent 1995 till 9,1 procent 2010. Sverige hade halkat ner från en förstaplats till fjortonde plats.

Men samtidigt som klyftorna har ökat så har nästan alla svenskar fått mer pengar i plånboken. Det är bara det att de som är rikast har ökat sina inkomster mer, medan de fattigaste har sett blygsamma ökningar. Så vad är problemet?

I rubrikernas kölvatten ställdes frågan av flera debattörer. Ebba Busch, kommunalråd (kd) i Uppsala, besvarade den själv i en debattartikel i Aftonbladet: "Men den relativa fattigdomen – att min granne kan köpa en finare bil än vad jag kan – är inte ett problem."

Ebba Busch skrev också att hon själv inte var fattig. "Men jämfört med Ingvar Kamprad så är jag mycket fattig."

Nej, Ebba Busch är inte fattig. Inte heller tillhör hon det övre skiktet, de vars inkomster har ökat mest. Hon hamnar snarare strax över mellanskiktet, en grupp vars disponibla inkomster har ökat med 4 300 kronor i månaden mellan 2005 och 2011. De fem procent med lägst inkomster har fått en ökning med 142 kronor i månaden. Väljer man att jämföra med år 2000 har Ebba Busch och hennes grupp ökat månadsinkomsten med 6 200 kronor, medan den lägsta gruppen har fått 742 kronor mer i plånboken varje månad.

Det relativa fattigdomsmått som EU och OECD använder bygger på en syn på fattigdom som har gamla anor. Redan Adam Smith, liberalismens fader, formulerade i sitt praktverk *The wealth of nations* grundtanken att livets nödtorft inte bara handlade om vad en människa behöver för att överleva utan vad han eller hon behöver för att klara sig i samhället. I Adam Smiths samhälle behövde även de från de lägsta samhällsskikten till exempel linneskjorta och läderskor.

Vad som behövs för att klara sig beror dels på teknikutveckling och andra samhälleliga förändringar, dels på de konsumtionstrender som till stor del styrs av den grupp som

Ebba Busch tillhör.

– De som sätter standard för konsumtionsmönster är mellanskiktet, de är det stora flertalet och de har fått en skjuts uppåt. Allt det här hamnar inte på banken utan skapar nya trender och det i takt med en stark utveckling på elektronikmarknaden och varumärken ökar kraven på att inte vara avvikande. För de som är etablerade är det lättare att säga nej, då framstår det mer som ett val man har gjort inte för att man inte har råd. Så är det inte för fattiga familjer så där blir den här konsumtionen viktigare, säger Torbjörn Hjort, docent i socialt arbete vid Lunds universitet.

Ett konkret exempel på hur mellanskiktet driver konsumtionen finns på organisationen Majblomman, där allt fler föräldrar söker bidrag till barnens fritidsaktiviteter. Orsaken är att kostnaderna ökar när tröjor och annan utrustning blir mer avancerad.

– Kostnaderna för att vara med ökar hela tiden. De som har råd betalar utan att protestera, de som inte har råd backar och går ur istället, säger Lena Holm, generalsekreterare på Majblomman.

Datorer, mobiler och internet har blivit självklart för allt från att kommunicera med myndigheter till att delta i samhällsdebatten.

– Det har blivit svårare att vara fattig, säger Torbjörn Hjort. Dels har klyftorna ökat, att konsumera sig till någon slags normalitet kräver mer. Dels förklarar och förstår vi fattigdomen generellt i samhället mer från individuella orsaker än strukturella. Tidigare tittade man mer på hur arbetsmarknaden är uppbyggd. Idag ser man det mer som personliga än samhälleliga misslyckanden.

"Jag vet inte vad jag skall ta mig till, detta är inte ett liv, att endast vara hemma jämt, ligga sjuk för jämnan och ha så ont om pengar att vi aldrig ens kan bjuda hem vänner på kaffe och en kaka. Att bjuda en vän på middag någon gång är inte att tänka på! Då går hela månadens matkassa direkt."

Sjukpensionär.

Att regeringen införde en helt ny metod för att beräkna fattigdom orsakade inte någon större debatt. Förutom två debattartiklar av socialdemokratiska riksdagsledamoten Lena Sommestad var det så gott som tyst. Sommestad hävdade att regeringen drev igenom det nya måttet för att dölja att klyftorna ökar i Sverige.

Håkan Johansson, professor i socialt arbete vid Lunds universitet, har i sin forskning följt vad som hände med fattigdomsbegreppet våren 2010. Han tror att det nya måttet också kommer att få genomslag i politiska åtgärder.

– Jag skulle säga att om man sätter upp ett mål då blir också de medel som man tillämpar relaterade till hur man definierar målet.

Frånvaron av debatt förklarar han med att fattigdom inte är någon stor politisk fråga i Sverige.

– Det har funnits en tro att om vi uppnår full sysselsättning och har generösa välfärdssystem så kommer fattigdom inte att vara något problem. Frågan är om den grundlogiken gäller idag.

Regeringens metod för att mäta fattigdom, eller socialt utanförskap, får en rad konsekvenser. Det blir till exempel omöjligt att betraktas som fattig om man arbetar, oavsett hur låg lönen är. Det går heller inte att göra någonting åt fattigdomen genom att höja ersättningen i försörjningsstödet, sjukförsäkringen eller a-kassan.

Arbetslösa, sjuka och pensionärer är den grupp som har halkat efter mest när andra har sett inkomsterna öka. Den disponibla inkomsten har till och med minskat något mellan 2005 och 2011. Andelen i gruppen som hamnar under EU:s fattigdomsmål har ökat från 10,9 procent 2005 till 28,3 procent 2011.

Den grundlogik som Håkan Johansson anger som orsak till att fattigdom inte är någon politisk fråga, och som är själva stommen i välfärdsbygget, går ut på att den som blir sjuk eller arbetslös ska fångas upp av de försäkringar som finns. Försörjningsstödet ska vara ett kortsiktigt stöd. Men de förändringar som har genomförts i a-kassan och sjukförsäkringen, med högre krav, ökade kostnader och lägre

ersättning, har skapat hål där allt fler faller ner i fattigdom.

"Det främsta problemet i min vardag nu är hur jag ska klara av att ha råd med mat och hyra, el och de mest grundläggande i vardagsekonomin t ex bensin för att ta mig till psykolog och aktiviteter anordnade av Arbetsförmedlingen. Ekonomin och osäkerheten för framtiden gör mitt mående sämre."

Kvinna, utförsäkrad, lever på sin sambo.

Förra året kom två rapporter som visade hur mycket socialförsäkringarna läcker. Akademikerförbundet SSR gick igenom orsakerna till att personer fick försörjningsstöd och konstaterade att allt fler hamnar där på grund av arbetslöshet eller sjukdom. Enligt Akademikerförbundet SSR borde 200 000 personer lyftas ur försörjningsstödet och in i socialförsäkringarna.

Tapio Salonen, professor i socialt arbete vid Malmö högskola, menade i rapporten Det nödvändiga uppbrottet att 60 till 80 procent av dem som får försörjningsstöd inte skulle behöva det.

– Man måste förstå att det finns ett systemfel inbyggt. Den stora majoriteten får stöd för att de inte har ekonomiskt skydd när de är sjuka eller arbetslösa, så mycket av stödet är relaterat till ohälsa och arbetslöshet. Där sker en övervältring som beror på att de statliga systemen inte fungerar, säger Tapio Salonen.

Försörjningsstödet är konstruerat som ett kortvarigt stöd, en hjälp i en tillfällig ekonomisk kris. Idag är det allt fler som lever på försörjningsstöd en längre period. I Göteborgs kommun har antalet personer med långtidsstöd ökat med 58 procent från 2007. Stödet har dessutom, enligt Tapio Salonen, sänkts med tio procent i fast pris mellan 1990 och 2013.

I december 2013 publicerade Tapio Salonen tillsammans med LO en debattartikel där de efterlyste en grundlig översyn av försörjningsstödet och sambandet med socialförsäkringarna, gärna i form av ett tilläggsdirektiv till den pågående socialförsäkringsutredningen.

De väntar fortfarande på svar.

"Jag var på väg att söka ekonomiskt bistånd, men det var så komplicerat, jag klarade inte av allt pappersarbete som jag behövde ordna i förväg. Istället lever jag på mina föräldrar idag. Det känns inte så roligt, men jag måste ju ha mat för dagen för mig och mina barn. Vi måste leva."

Utförsäkrad.

johan.frisk[at]reportageborsen.se

Johan Frisk

Läs mer

[Onådiga Luntan](#)

Work Package 5 – the national arena for combating poverty. National report: Sweden. Anna Angelin, Håkan Johansson, Max Koch, Alexandru Panican. Lunds universitet 2013.

Det nödvändiga uppbrottet – reformera det ekonomiska biståndet. Tapio Salonen, Arena idé 2013.

Försörjningsstödet framtid – 200 000 försörjningsstödstagare borde bort! Akademikerförbundet SSR 2013.

Crisis squeezes income and puts pressure on inequality and poverty in the OECD, OECD 2013.

Ekonomiskt bistånd: en urholkad stödform. Åke Bergmark, Socionomens forskningssupplement 2013.

Åtstramning till döds. Om en ekonomisk doktrins misslyckande, David Stuckler & Sanjay Basu, Natur & Kultur 2014.